

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Nazwy własne w prozie Cirila Kosmaca w przekładzie z języka słoweńskiego na język czeski

Author: Jana Snytova ; przekł. Marta Buczek

Citation style: Snytova Jana; przekł. Buczek Marta. (2015). Nazwy własne w prozie Cirila Kosmaca w przekładzie z języka słoweńskiego na język czeski. "Przekłady Literatur Słowiańskich" (T. 6, cz.1 (2015), s. 212-225).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

**Nazwy własne w prozie Cirila Kosmača
w przekładzie z języka słoweńskiego na język czeski**
**Proper names in the prose written by Ciril Kosmač
with regard to their translation from Slovenian into Czech**

Jana Šnytová

Uniwersytet w Lublanie, Wydział Filozoficzny, jana.snyt@yahoo.fr

Data zgłoszenia: 15.04.2015 r. — Data recenzji i akceptacji: 1.05.2015 r.

Abstract: The article focuses on the issues related to translation of proper names from Slovenian into Czech in the prose written by C. Kosmač and translated by F. Benhart. We will point to the function of proper names in the literary text as defined in the Czech grammar and describe possible methods of translating proper names. By means of examples, we will show the methods used by translator, thereby influencing the interpretation of texts in the target language.

Key words: proper names, translation, Ciril Kosmač, František Benhart, Slovenian literature.

Ciril Kosmač: *Pomladni dan*, *Tantadruj* i *Balada o trobenti in oblaku*

Do analizy przekładu nazw własnych w tekście literackim wybrano dzieła Cirila Kosmača (1910—1980), przedstawiciela słoweńskiego realizmu społecznego, którego twórczość charakteryzuje swoisty autobiografizm oraz silne powiązania z krajem rodzimym, południowo-zachodnią częścią Słowenii. Analizie poddane zostały trzy utwory, które wpisują się w słoweński kanon literacki¹. Autorka artykułu koncentruje uwagę przede wszystkim na jednej powieści

¹ Na przykład Państwowa Maturalna Komisja Egzaminacyjna (Državna maturitetna komisija) wybrała w roku szkolnym 2012/2013 powieść C. Kosmača *Pomladni dan* jako temat obowiązkowego eseju maturalnego.

C. Kosmača zatytułowanej *Pomladni dan* (1953)² — przekład czeski *Jarní den* (1977)³, tekście najdłuższym oraz najbogatszym pod względem implikowanych motywów, w którym autor autobiograficznie przetwarza swój powojenny powrót do rodzinnego kraju. Nawiązując do zachodnioeuropejskiej powieści analityczno-psychologicznej, z pomocą techniki asocjatywnej opisuje on wydarzenia przebiegające w jego rodzinnej wsi, a dokładnie — w domu rodzinnym w okresie od pierwszej wojny światowej do powojennych dni majowych 1945 r. Akcja powieści rozgrywa się w czasie jednego dnia, podczas którego pierwszoosobowy narrator, przytaczając wypowiedzi i rozmowy z mieszkańcami, wspomina czas przeżyty w kraju rodzinnym. Przedstawiając wydarzenia z przeszłości, Kosmač stosuje dialog między głównym narratorem — intelektualistą a jego ciotką, prostą kobietą, przejmującą rolę drugiego narratora kluczowego. Oprócz dialogu, pojawia się tu również pasmo refleksji głównego narratora, dotyczące jego własnej twórczości i życia, koncentrujące się na opisie kraju oraz przyrody.

Wnioski z analizy nazw własnych w powieści *Pomladni Dan* dopełnione zostaną wnioskami z interpretacji noweli *Balada o trobenti in oblaku* (1956)⁴ — przekład czeski *Balada o trubce a oblaku* (1970)⁵, w której Kosmač, stosując refleksję metajęzykową, a więc uwagi o tworzeniu tekstu, jako odrębny wątek ustanawia opowieść pisarza Petra Majcena. Interesujące z punktu widzenia przekładu nazw własnych jest ostatnie dzieło Kosmača — nowela *Tantadruj* (1959)⁶ — przekład czeski *Tantadruj* (1970)⁷, nawiązujące za pomocą motywów do przedwojennego opowiadania o rodzinnym regionie, stanowiące jednocześnie nową fazę refleksji autora o życiu i śmierci. Kładąc nacisk na pozycję jednostki, autor postrzega ją nie jako członka kolektywu, lecz na płaszczyźnie egzystencjalnej, jako byt śmiertelny⁸.

Nazwy własne w dziełach Cirila Kosmača

Dzieła Kosmača są interesujące z punktu widzenia analizy przekładu nazw własnych z kilku powodów. Wydarzenia przytaczane prawie we wszystkich

² C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1964.

³ C. Kosmač: *Jarní den*. Přel. F. Benhart. Praha, Práce, 1977.

⁴ C. Kosmač: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968.

⁵ C. Kosmač: *Tantadruj a tři blázni*. Přel. F. Benhart. Praha, Mladá fronta, 1970.

⁶ C. Kosmač: *Tantadruj*. In: C. Kosmač: *Sreča in lepota*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1973.

⁷ C. Kosmač: *Tantadruj a tři blázni*...

⁸ Por. F. Zadavec et al.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana, DZS, 2001, s. 154.

dzielałach autora rozgrywają się w określonej przestrzeni, w dokładnie zlokalizowanej alpejskiej dolinie, opisują nie tylko szczegóły regionu, autor podaje tu również dużą liczbę toponimów rzeczywistych. Opisywany region podlega jednocześnie silnej mityzacji. „Oddziaływanie realistycznego krajobrazu i mityzacji odbywa się na wielu płaszczyznach, szczególną uwagę zwracają miejscowe nazwy własne, które poza opisowym znaczeniem, wnoszą do tekstu znaczenia dodatkowe — od podziwu wobec ludowej oryginalności i wyobraźni przy ich tworzeniu, aż po ich głębszą metaforyczność i stronę brzmieniową. W przypadku nazw własnych miejscowych i nazw »po chałupie«, narracja często ulega zatrzymaniu i staje się bardziej refleksyjna. To tradycyjne cechy słoweńskiej prozy narracyjnej”⁹. Tłumacz skonfrontowany zostaje z problemem zachowania w przekładzie kolorytu toponimów, a także przeniesienia ich mityzujących, symbolizujących znaczeń.

Również postaci dzieł Kosmača są silnie zespolone z regionem. Są to przede wszystkim chłopci, ubożsi wieśniacy albo ludzie żyjący na obrzeżach społeczności wiejskiej (fizycznie bądź umysłowo upośledzeni, wiejski głupek, znajda itd.). Przy kreśleniu postaw nie chodzi tylko o realizm społeczny, lecz o historię z życia jednostek nieprzeciętnych, wymykających się prowincjonalnemu światu, komicznych bądź tragicznych dziwaków. Jak podkreśla w swojej pracy historyk literatury Boris Paternu, „charakteryzują ich również osobliwe imiona, uwzględniające zazwyczaj typowe cechy sposobu ich mówienia lub zachowania [...]”¹⁰. Według badaczki Helgi Glušič¹¹, narrator często skrywa się za zbiorowym myśleniem całej wsi, co widoczne jest w nadawaniu imion postaciom. Wyrażają one stosunek lub opinię wiejskiej społeczności, jak też podstawę osądu, np. Matic Enaka Palica — czes. Matic/Matěj Stejná hůl¹² w noweli *Tantadruj / Tantadruj* czy Kadetka¹³ w *Pomladni dan / Jarní den* itd.

We wszystkich analizowanych oryginałach znajdziemy wiele nazw własnych: przede wszystkim antroponimy dotyczące zarówno osób (*stryj Tomaž, stryjenka Ana, Božena, Dominik Testen, Terezija, Peter Majcen* itd.), jak i grup ludzi (*Furlani* — czes. Furlanci, *Brici* — obywatele pasma górskiego Goriška Brda, *Talijani* — czes. Italové). Znajdziemy tu antroponimy w formie hipokorystyk (*Boženica, Pepč, Venček, Štefuljček, Nanca, Kata* itd.), liczne przydomki (*Kadetka, Tanta-*

⁹ Por. B. Paternu: *O pisatelju in njegovem delu*. In: C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996, s. 204—205.

¹⁰ Ibidem, s. 205.

¹¹ Por. H. Glušič: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, 1975, s. 73.

¹² Matic Enaka Palica/Matic/Matěj Stejná hůl — nazwa odnosi się do jedynej wykonywanej przez niego czynności okorowywania kija, tak aby był ze wszystkich stron gładki, co mu się jednak nigdy nie udało. Por. C. Kosmač: *Tantadruj*..., s. 185.

¹³ Kadetka — przydomek dziewczyny Bożeny, odpowiadający wojskowemu stopniowi jej ojca kadeta. Por. C. Kosmač: *Jarní den*..., s. 146.

druj, Luka Božorno-boserna, Matic Enaka Palica — czes. Matic/Matěj Stejná hůl, Javorka, Najdeni Peregrin — czes. Nalezený Peregrin itd.), typowe dla środowiska wiejskiego osobowe nazwy własne nadane zgodnie z nazwą domu, tzw. nazwy „po chałupie”¹⁴ (*Lužnik — Lužnikov Martin, Pri Zajezarju — Zajezarjev Martin, Trnje — Trnar, Trnarjeva Katra, Temnik — Temnikar, Temnikarica* itd.). Pojawiają się tu również tzw. nazwy znaczące (np. partyzantka *Zmaga* — słoweń. *zmaga*, czes. *vítězství*¹⁵, imię powszechnie nadawane podczas drugiej wojny światowej i tuż po niej¹⁶). W przeciwieństwie do większości autentycznych i łatwo rozpoznawalnych toponimów, nazwy postaci jedynie częściowo odnoszą się do rzeczywistych osób (np. rodzina autora, ojciec *France*, matka *Nanca*, sąsiad *Temnikar* itd.), znaczną większość stanowią postaci literackie z fikcyjnymi imionami (*Črnilogar, Podzemljč, Trnar, Zmaga* itd.).

Ponadto w tekstach znajdziemy zoonimy (krowy: *Mavra, Siva, Roža, Liska, Cika*; pies *Smukač* itd.) i przede wszystkim dużą liczbę toponimów: ojkonimów (wsi *Roče, Podzemlje*, miasta *Tolmin, Most na Soči, Gorica*, siedliska *Črni log, Temnik* itd.), anojkonimów, pomiędzy którymi pojawia się wiele oronimów (szczyty *Krn, Vranjek*, dolina *Vipavska dolina*, wąwóz *Volčja grapa*, równina *Banjška planota*, dukt leśny *Preseka*, skała *Dominov rob* itd.), a także mikrotoponimów (łąki *Modrijanov travnik, Zgornja i Spodnja Travna*, zagajnik *Obrekarjev dob*, zrab *Dominov laz* itd.) oraz hydronimów (rzeki *Idrijca, Soča*, potok *Skopičnik*).

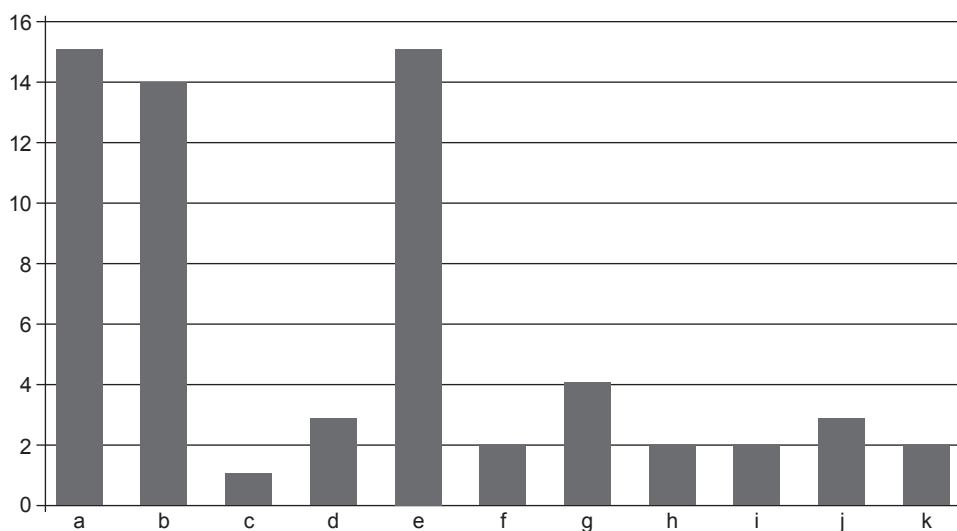
Jeśli chodzi o frekwencję, spośród antroponimów na pierwsze miejsce wysuwają się imiona powszechne oraz nazwy „po chałupie”, a następnie hipokorystyki, wszystkie typy nazywające mieszkańców wsi. Ponadto występują niecodzienne nazwiska, jakie noszą zazwyczaj postaci obcokrajowców, a na dalszym miejscu — przydomki oraz kombinacje imienia i nazwiska, które noszą głównie przedstawiciele urzędu — inspektor, sekretarz itp. (zob. schemat 1.)¹⁷.

¹⁴ „Osobowe nazwy własne wybrane zgodnie z nazwą domu, wskazujące gdzie (w czyjej chacie) nazwany mieszka/mieszkał, czyj zawód przejął, gdzie się przeniósł, wzenił itp.” J. Peškaľová: *Jména po chalupě* [heslo]. In: P. Karlík et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 204.

¹⁵ Por. J. Keber: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2008, s. 502—503.

¹⁶ Według danych Urzędu Statystycznego Republiki Słowenii, imieniem tym było nazwanych najwięcej dzieci w latach 1941—1950, potem jego popularność spadała; od lat 90. imię to nie jest wybierane. Por. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE. Baza rojstinih imen in priimkov. Dostępny w Internecie: http://www.stat.si/imena_baza_imena.asp?ime=zmaga&priimek=&spol=Z [Data dostępu: 8.08.2014 r.].

¹⁷ Do podobnych wniosków, jeśli chodzi o frekwencję typów nazw własnych, prowadzi analiza dalszych dwóch dzieł — *Balada o trobenti in oblaku* i *Tantadruj*.

Schemat 1. Antroponimy w powieści *Pomladni Dan*:

a — imię powszechne, **b** — hipokorystyk, **c** — imię niecodzienne, **d** — imię i nazwisko, **e** — nazwa „po chałupie” i imię, **f** — nazwisko powszechne, **g** — nazwisko niecodzienne/rzadkie, **h** — nazwa znacząca „po chałupie”, **i** — nazwisko znaczące, **j** — przydomek, **k** — nazwa zbiorowa

Nazwy własne w przekładzie

Problem przekładu nazw własnych podjął już Jiří Levý w książce pt. *Umění překládu*, w rozdziale *Podvojnost přeloženého díla*¹⁸. Według tego autora, przekład jest tworem hybrydowym, konglomeratem dwóch struktur. Między warstwą znaczeniową a formalną oryginału z jednej strony oraz systemem środków artystycznych języka docelowego z drugiej strony może zachodzić napięcie lub rozbieżność. Treść dzieła uzależniona jest zatem od obcej rzeczywistości i jeżeli wystąpi ewidentny konflikt między rzeczywistością przedstawioną dzieła a swoistymi czeskimi środkami wyrazu, to odbiorca dysonans ten zauważy. Według Levý’ego, to typowy przykład tłumaczenia nazw własnych, gdyż rezygnacja z obco brzmiących nazw może w niektórych sytuacjach naruszać atmosferę zaufania, jak również powodować problemy związane z odmianą. Pozostaje pytanie, czy zachować nazwy bez ich czeskich ekwiwalentów, jak rozwiązać ten problem. Przekład jako całość jest tym doskonalszy, im lepiej udaje się pokonać jego ambiwalencję. Ważna staje się zatem umiejętność tłumacza „pogodzenia rozbieżności, które wynikają z podwójnego charakteru przekładu”¹⁹.

¹⁸ J. Levý: *Umění překládu*. Vyd. 1. Praha, Československý spisovatel, 1963, s. 52.

¹⁹ Ibidem, s. 59.

J. Levý proponuje tu trzy możliwości²⁰: (1) substytucję nazwy własnej, a więc zastąpienie rodzimej analogii tam, gdzie jednocześnie silnie uzewnętrznia się uniwersalne znaczenie; (2) transkrypcję (przepisanie), przejęcie nazwy w oryginalnej formie, tam gdzie znaczenie ogólne całkowicie zanika; (3) tłumaczenie nazwiska rekomendowane tylko w przypadku, gdy ma ono wartość znaczącą, jak np. w średniowiecznych alegoriach czy bajkach. Jeśli w grę wchodzi tylko znaczenie, to nie można zastosować transkrypcji, jednakże, jak podkreśla Levý, zastosowanie czy nadużywanie substytucji prowadzi do adaptacji i aktualizacji. Uniwersalne i swoiste prawie zawsze stanowi element dzieła, dlatego też substytucja jest efektywna, jeśli zachowuje oba te aspekty. Jeśli nie jest to możliwe, to mniej naruszy dzieło utrata swoistego niż uniwersalnego. Substytucja i transkrypcja są możliwe w takich przypadkach, w których charakter nazwy zależy od formy rodzimej (każdy język ma swój rejestr form dotyczących nazw), np. charakterystycznych i typowych imion w komedii i satyrze. Levý zwraca również uwagę na konieczność jednolitej strategii tłumacza w akcie translacji konkretnego dzieła oraz zasadniczo jednolitego podejścia, przekład bowiem nie powinien uzewnętrzniać, że tłumacz stopniowo dochodzi do lepszego rozwiązania powtarzającej się sytuacji. Intencja tłumacza może koncentrować się na dążeniu do przybliżenia dzieła czytelnikowi lub przeciwnie — na przeniesieniu czytelnika w świat przedstawiony dzieła. Nacisk na pierwszą lub drugą strategię stanowi decydujący czynnik aktu translacji, a tłumacz powinien trzymać się jednolitej intencji, której podlegają częściowe rozwiązania²¹.

Alena Macurová podkreśla ponadto, że „funkcja nazw własnych, ich relacja względem innych elementów konstrukcji tekstu oraz rola w kształtowaniu znaczenia całości w dużej mierze ujawnia się w procesie translacji”²². Zaznacza podwójne (paralelne) powiązania tekstu docelowego, z jednej strony z wyjściową sytuacją komunikacyjną (społeczno-historyczną, kulturową itd.), z drugiej natomiast z sytuacją komunikacyjną w kulturze docelowej. W akcie translacji może dominować komunikacja docelowa, aspekt recepcji rodzimej bądź aspekt komunikacji wyjściowej. „Kryterium [...] stanowi [...] adekwatność funkcji tekstu docelowego i wyjściowego: miarą tekstu docelowego jest umiejętność funkcjonowania w komunikacji docelowej adekwatnie, tak jak funkcjonuje tekst wyjściowy w ramach komunikacji wyjściowej”²³.

²⁰ Por. *ibidem*, s. 74.

²¹ *Ibidem*, s. 60.

²² A. Macurová: *Poznámky k vlastním jménům v překladech*. „Onomastický zpravodaj ČSAV” 1985, rocz. 26, nr 4—5, s. 432.

²³ *Ibidem*, s. 436.

Jana Králová²⁴ wyróżnia pięć sposobów przekładu nazw własnych: (1) Kalka — przejście jednego słowa lub zwrotu z jednego (wyjściowego) języka do języka docelowego z pomocą przekładu dosłownego; często w przypadkach, gdy częścią nazwy własnej jest oznaczenie rodzajowe. (2) Zapożyczenie — bezpośrednie lub pośrednie przejście jednostek leksykalnych z jednego do drugiego języka (transkrypcja). (3) Substytucja — (a) wykorzystanie różnych wariantów tej samej nazwy osobowej (hipokorystyka); (b) ekwiwalent kulturowy (zwłaszcza w toponimach). (4) Eksplicytacja — dopełnienie informacji przede wszystkim o kulturowym charakterze. (5) Uogólnienie — zastąpienie nazwy własnej apelatywem.

Dla niniejszej analizy nazw własnych w dziełach autobiograficznych istotne są również wnioski Karla Hausenblasego, mówiące, że wszystkie nazwy w tekście literackim są umotywowane i „nawet ci pisarze, którzy starają się jak najwierniej zobrazować określone środowisko, nie przydzielają swoim postaciom imion przypadkowo [...]”²⁵. Mimo że autor opiera się na rzeczywistości realnej, nazwiska konkretnych osób w większości przypadków zmienia, chyba że chodzi o dzieło beletrystyczne o charakterze dokumentarnym. Jiří Holý zauważa przy tym, że „nawet pospolita, pozornie banalna nazwa może stać się w dziele literackim nazwą znaczącą, wymowną; decydującą rolę odgrywa w tym przypadku kontekst semantyczny. Wynika z tego również możliwość odmiennych konkretyzacji danej nazwy”²⁶.

Analiza przekładu nazw własnych w dziełach Cirila Kosmača

Wybrane przez autora nazwy własne, które występują w analizowanych dziełach, mają na celu wywołanie realistycznej iluzji i przeniesienie czytelnika w obszary wiejskie południowo-zachodniej Słowenii. Jak podkreśla Daniela Hodrová, w realizmie intencją pisarza było, aby „nazwa zbyt nie ściągała na siebie uwagi, nie rzucała się w oczy i nie była znacząca, nie demonstrowała swojego fikcyjnego statusu, ponieważ w ten sposób unaoczniłaby akt nazywania, który w ramach poetyki realistycznej musiał pozostać niewidoczny”²⁷.

²⁴ Na podstawie wykładu PhDr. Jany Králové, CSc. z Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Komenského w Bratysławie, wygłoszonego dn. 1.04.2008 r. w Katedrze Lingwistyki Aplikowanej (Katedře aplikované lingvistiky) Uniwersytetu Hradec Králové. Dostępny w Internecie: <http://fim.uhk.cz/telegraf/?clanek=963&civ=76> [Data dostępu: 8.08.2014 r.].

²⁵ K. Hausenblas: *Vlastní jména v umělecké literatuře*. In: *Od tvaru k smyslu textu*. Red. A. Macurová, P. Mareš. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 193.

²⁶ J. Holý: *Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury*. „Česká literatura” 1984, č. 5, s. 461.

²⁷ D. Hodrová: *Jméno postavy v románu*. In: D. Hodrová: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha, Torst, 2001, s. 611.

Dlatego w tekstach Kosmača pojawia się wiele rzeczywistych nazw własnych, przede wszystkim toponimów, autentycznych antroponimów jest mniej, jednak i zmyślone nazwy dają wrażenie realizmu. Stosowanie dużej liczby nazw osobowych nadawanych „po chałupie”, znanych zazwyczaj jedynie mieszkańcom konkretnej wsi, sprawia wrażenie zamknięcia wiejskiej społeczności, sugeruje środowisko wiejskie, a dzięki apelatywnemu członowi nazwy unaocznia region. Autor stosuje przydomki, zatem nazwy na swój sposób alegoryczne, które kontrastując z nazwami realistycznymi, wyróżniają się i „nadają postawie charakteru wyjątkowości, świadcząc o jej niezwykłym, często symbolicznym statusie”²⁸. W większości przypadków wyrażają one stosunek społeczności wiejskiej do konkretnej osoby lub ocenę otoczenia, często dotyczy to jednej z postaci głównych lub kluczowych.

Zdaniem M. Knappovév²⁹, wszystkie analizowane nazwy własne pełnią funkcję indywidualizującą, a większość również funkcję klasyfikującą, ponieważ dookreślają nazwy ze względu na miejsce, czas zdarzeń, narodowość i obszar językowy, w tym przypadku słoweńską wieś na włosko-słoweńskim pograniczu (większość słoweńskich nazw „po chałupie”, kilka nazw włoskich) w pierwszej połowie XX w. (nazwy używane w tym okresie, duża frekwencja dziś już nie tak powszechnych nazw „po chałupie”). W tekście w miejscach semantycznie nacechowanych pojawiają się również nazwy o funkcji charakteryzującej, budzące pewne skojarzenia, np. nazwy według miejsca zamieszkania (wieś *Trnje*, czes. *Trní* — nazwa postaci *Trnar*, czes. *Trnový*, odwołanie do nazwy postaci wiodącej bardzo ciężkie życie; wieś *Podzemlje*, czes. *Podzemí* — nazwa postaci *Podzemljič*, czes. *Podzemník/Podzemňák*, odwołanie się do nazwy postaci pracującej jako grabarz; imię partyzantki *Zmagi* w języku słoweńskim oznacza „zwycięstwo”, rdzeń nazwy rodziny *Vojnaců* stanowi słoweński leksem *vojna*, czes. *válka*, oznaczając rodzinę całkowicie dostosowującą się do wojennych warunków, korzystającą z obecności wojska we wsi³⁰. Utworzone od nazw gospodarstw *Temnik* (od rdzenia *temen*, czes. *temný*) i *Črni log*, czes. *Černý luh*, nazwy ich mieszkańców (*Temnikar*, *Temnikarica*, *Črnilogar*, *Črnilogarica*) korespondują z atmosferą dramatycznych wydarzeń wojennych, podobnie jak szczyt *Vranjek* (arch. *Vran*, czes. *černý*), gdzie znajdują się groby obu tragicznie zmarłych kluczowych postaci powieści. Nazwy z wyraźnym apelatywnym członem dookreślają i pomagają w wizualizacji regionu (część wsi zwana *Vrbje*, czes. *Vrbiny*; *Breze*,

²⁸ Ibidem, s. 607.

²⁹ Por. M. Knappová: *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. „Slavistica”. 28. Zv. 3. Red. M. Blicha. Banská Bystrica, Univerzita J.P. Šafárika, 1992, s. 12—16.

³⁰ Według Urzędu Statystycznego Republiki Słowenii, pseudonim *Vojnac* w ogóle nie występuje. Por. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE. Baza rojstnih imen in priimkov. Dostępny w Internecie: http://www.stat.si/imen_baza_priimki.asp?ime=&priimek=Vojnac&spol= [Data dostępu: 8.08.2014 r.].

czes. *Březina*, *Břízy*; *Vrtača*, czes. *krasová jáma*; *Ravna gora*, czes. *Rovná hora* itd.). Tylko kilka nazw cechuje funkcja asocjatywna, np. wieszczki *Parky* z mitologii antycznej, bóg *Pan*, *Gioconda*.

Tłumacz stoi zatem przed problemem, jak postępować w akcie translacji z nazwami osobowymi nadanymi „po chałupie”, słoweńskimi imionami, ich hipokorystykami oraz toponimami, które są w tekście najliczniejsze. Drugi kluczowy problem translatoryczny stanowią przydomki i nazwy znaczące, które występują w tekście rzadziej, są jednak semantycznie nacechowane i od nich zależy interpretacja dzieła.

Podobnie jak w języku czeskim, gdzie nazwa „po chałupie” składa się z przymimka *u* + Genetivus, wyrażającego przynależność do kogoś/czegoś, w języku słoweńskim funkcję tę pełni przymimek *pri* + Locativus. W języku czeskim często występują również rzeczowniki w Gen. pl. (np. *U Vlčků*), w języku słoweńskim możliwy jest Loc. sg. (*Pri Erbežniku*); w regionie Primorska częściej występuje Loc. pl. przymiotnika dzierżawczego (np. *Pri Zavoglarjevih*). Jeśli chodzi o nazywanie osób (mieszkańców chałupy), to w języku słoweńskim, w przeciwieństwie do języka czeskiego, funkcjonuje względnie uporządkowany system nazw, nazwa „po chałupie” zawsze znajduje się przed imieniem i powstaje w wyniku dołączenia do przymiotników dzierżawczych sufiksów: -ov, -ova, ewentualnie -ev, -eva po spółgłoskach miękkich i po *r* (*Šmonov*, *Trohova*, *Zaježarjev*, *Vojnačeva*). W dziełach Kosmača występuje duża liczba nazw „po chałupie” umotywowanych charakterem budynku lub jego umiejscowieniem w wiosce, pozwalających słoweńskiemu czytelnikowi na dopełnienie obrazu regionu: *Pri Zaježarjevih* — mieszka za jazem; *Pri Zavoglarjevih* — słoweń. *vogal*, czes. *roh*, mieszka za rogiem; *Pri Obrekarju* — słoweń. *ob reki*, czes. *u řeky*; *Pri Zagomiličarju* — słoweń. *gomila*, czes. *kopec*, mieszka za górą itd. W języku czeskim w nazwach „po chałupie”, przeciwnie, przeważa umotywowanie osobowymi nazwami męskimi lub żeńskimi, nazwiskami, przydomkami, stanowiskiem. Inne motywacje oczywiście również występują, ale sporadycznie³¹.

Tłumacz, przekładając nazwy „po chałupie”, zawsze wybiera transkrypcję, używa nazw w oryginalnej, obcej postaci, korzystając z końcówek deklinacyjnych systemu języka czeskiego. W odróżnieniu od słoweńskiego oryginału, operuje bardziej zróżnicowanym doбором sufiksów: w męskich nazwach osobowych najczęściej używa Gen. pl. masculinum, a rzeczownik znajduje się za nazwiskiem (np. *U Zaježarju*, *Martin Zaježarju*), stosuje również wariant potoczny przymiotnika dzierżawczego z sufiksem -ovic (*Obrekarovic Boris*, *Modrižanvic Ludvík*); w żeńskich nazwach osobowych również korzysta najczęściej z Gen. pl. masculinum, rzeczownik znajduje się tu za nazwiskiem (np.

³¹ Por. Z. Hlubinková: *Jména po chalupě v českých nářečích*. In: *Lexika slovenskej onymie*. Red. J. Hladký, I. Valentová. Bratislava, Slovenská akadémia ved, 2010, s. 198–200; J. Hála: *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách”?* „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV” 1969, rocz. 10, č. 2, s. 205–208.

Milka Zavoglarū); stosuje także przymiotnik dzierżawczy z sufiksem -ova występujący przed imieniem (*Vojnacova Justina*), potoczny wariant przymiotnika dzierżawczego z sufiksem -ovic (*Trnarovic Katra*), formę pochodną nazwiska z sufiksem -ová (*Jera Trohová*).

Przekładając imiona, wybiera takie, jak w oryginale (*Martin, Dominik, Božena, Jera* itd.), nawet wtedy, gdy funkcjonuje czeski wariant (*Luka*, czes. *Lukáš*; *Neža*, czes. *Anežka*; *Jernej*, czes. *Bartoloměj* itd.), dostosowując jedynie pisownię (*Tomaž* — *Tomáš*, *Terezija* — *Tereza*, *Ludvik* — *Ludvík*, *Silvija* — *Silvie*, *Peter* — *Petr* itd.).

Jeśli chodzi o stosowanie hipokorystyk, to między językiem czeskim a słoweńskim zachodzi funkcjonalna nieproporcjonalność. W wielu słoweńskich formach rodzimych i zdrobnieniach nazw własnych stały się one hipokorystykami formalnymi (*Alenka, Ivanka, Rudi, Tone*, czes. *Toník, Tonda* itd.), język czeski natomiast nadal uznaje je za rodzime zdrobnienia odmiany imion oficjalnych. Tłumacz w przypadku przekładu większości hipokorystyk decyduje się ponownie na transkrypcję z odpowiednio niewielką modyfikacją pisowni, zarówno w hipokorystkach formalnych (*Cene*, rodzimy wariant dla *Vincenc*, czes. *Vincek*; *Minka*, rodzimy wariant dla *Marii* lub *Míny*, czes. *Mínka*), jak i hipokorystkach o funkcji melioratywnej (*Tilčka*, rodzimy wariant dla *Matyldy*, czes. *Tyldička*; *Nanca, Anca*, rodzimy wariant dla *Anny*, czes. *Nanka, Nanynka, Anka, Anča*; *Štefuljček*, rodzimy wariant dla *Štefana/Štěpána*, czes. *Štěpánek* itd.). W przypadku niektórych hipokorystyk tłumacz wybiera strategię substytucji, korzystając z różnych wariantów tego samego imienia (*Martinček* — *Martínek*, *Ivančica* — *Ivanka*, *Boženica* — *Boženka*, *Jankec* — *Jeník*).

W przypadku przekładu przydomków, w których ważne jest również apelatywne znaczenie słowa, tłumacz stosuje najczęściej kalkę i zapożyczenie. Przydomek *Matic Enaka Palica* jest przełożony dosłownie jako *Matic Stejná Hůl, nemška smrt* jako *německá smrt*, *Orlič* — *Orlík*, *Najdeni Peregrin* — *Nalezený Peregrin* itd. W swoich dziełach Kosmač nierzadko wykorzystuje przydomki utworzone na podstawie manieri słownej mówiącego, a więc słów czy zwrotów często nadużywanych przez postać, np. przydomek postaci *Vešpa* (czes. *To/však víš*) przełożony został jako *Tovíš*. Podobnie jest z przekładem nazwy postaci *Prekleta strešnica* (czes. *Zatracená / sakramentská dešťovka / dešťová voda*); wymieniony chłop przeklinał tak, gdy za bardzo padało, a w chatach były problemy z cieknącą deszczówką. W tekście przełożona została pierwsza część przydomku (przymiotnik *zatracený*), dla drugiej części tłumacz wybrał leksem *stříška*, fonetycznie zbliżony do słoweńskiego leksemu *strešnica*, który ma jednak zupełnie inne znaczenie. Przydomkiem tym nazwana została negatywna postawa wiejskiego kolaboranta, który przeszedł na stronę faszystów. W kontekście dzieła i interpretacji postaci nieodpowiednio dobrany deminutyw *stříška* ma raczej wydźwięk komiczny, słoweński przydomek takich deminutywnych znaczeń nie wprowadza.

Zapożyczenia (transkrypcja) znalazły zastosowanie w tłumaczeniu takich postaci, jak: *Kadetka*, *Luka Božorno-boserna*, *Rusepatacis*, *Tantadruj*, *Javorka*. W tekście oryginalnym występują zawsze objaśnienia dotyczące pochodzenia przydomka, dlatego biorąc pod uwagę kontekst dzieła, większość zapożyczeń jest dla czeskiego odbiorcy zrozumiała. Jedyne przypadek przydomka *Tantadruj* zawiera dodatkowe wyjaśnienie tłumacza: „Když byl ještě malý a vesnické děti ho zlobily, jeho nešťastná matka se pořád hádala se sousedy; prstem ukazyvala na děti, které stály v uctivé vzdálenosti, a křičela a stěžovala si, že ho zlobil, ta in ta in ta *druj*’. *Druj* je v našem nářečí druhý; **tedy ten a ten a ten druhý**”³². W tym przypadku, ponieważ chodzi o główną postać dzieła, należałoby rozważyć, czy zapożyczenie jest z tekstem nierozdzielnie związane, czy też odwrotnie, zakłóca go. Sławista Viktor Kudělka proponuje zastosowanie w przypadku tego przydomka substytucji *Tenaten*³³; również tłumacze tego dzieła na inne języki decydują się na substytucję³⁴. Także w przypadku transkrypcji znaczącego imienia partyzantki *Zmagi* (słoweń. *zmaga*, czes. *vítězství*) czytelnik nie może odczytać dalszych związanych z nimi skojarzeń, a przecież możliwa była, bez naruszania jego charakteru, substytucja imieniem Viktoria, używanym w obu językach³⁵.

Nazwy grup tłumacz przekłada (*Italijani* — *Italové*, *Furlan* — *Furlánec*) jedynie w przypadku nazwy mieszkanki *Brika*, w znaczeniu „mieszkanka regionu Goriška Brda”, ponownie wybiera zapożyczenie bez objaśnienia. W języku docelowym prowadzi to do zmylenia czytelnika, który nazwę mieszkanki regionu traktuje jak imię własne.

Również w przypadku toponimów tłumacz preferuje zapożyczenie i przejmuje słowa z oryginału (*Idrijca*, *Soča*, *Zatesno*, *Gorica* itd.). Nie ma w tych nazwach elementów o znaczeniu apelatywnym, organicznie wpisują się one w deklinacyjny system języka czeskiego i bez zakłóceń przywołują koloryt słoweńskiego regionu. Nazwy z apelatywnym znaczeniem tłumacz jedynie transkrybuje: *Podzemlje*, czes. *Podzemí*; *Pogorišče*, czes. *Žďár, spáleniště*; *Trnje*, czes. *Trnava*, *Trnová*; *Preseka*, czes. *Průsek, průsmysk*; *Vrbje*, czes. *Vrbiny*³⁶. Preferuje zatem koloryt kosztem utraty elementów o znaczeniu apelatywnym lub oczekuje, że dzięki wspólnym słowiańskim korzeniom nazwy te będą dostatecznie transparentne także w kulturze docelowej.

W toponimach powstałych w wyniku połączenia nazwy własnej i apelatywu tłumacz dokonuje transkrypcji pierwszej części pochodnej od nazwy własnej

³² C. Kosmač: *Pomladni dan...*, s. 15–16 [podkreśl. J.Š.].

³³ V. Kudělka: *Sociální realismus a jeho dědictví ve slovinské literatuře*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity*. Brno 1973, č. 22, s. 240.

³⁴ Na przykład polska tłumaczka Maria Krukowska wybiera imię *Tantatin*, tłumaczka włoska Patrizia Ravaggi — *Stostollà*.

³⁵ Możliwe byłoby również imię *Vítězslava*, które jednak wiąże się już z obszarem czeskim.

³⁶ W połączeniu *Trnarjevo Vrbje* apelatywa przekłada jednak jako *Trnarovy Vrbiny*.

z dopełnieniem odpowiedniego czeskiego sufiksu, jednocześnie przekładając apelatywy: *Modrijanov travnik* — czes. *Modrijanova louka*, *Obrekarjev dob* — czes. *Obrekarův háj*, *Dominovi lazi* — czes. *Dominovy lázy* itd. W swojej strategii nie jest jednak konsekwentny, widać to w nazwie *Ravna gora*, którą można było przełożyć na język czeski jako *Rovná hora/Rovný vrch*, podczas gdy tłumacz wybiera zapożyczenie (z *Ravné gory*). Niekonsekwencję widać również w przekładzie złożenia o charakterze apelatywnym: *Suhi plaz* — raz przełożony jako *Suché koryto*, innym razem jako *Suchý žleb*; podobnie *Šentviškogorska planota* — raz funkcjonuje jako *Šentviškogorska pláň*, a w innym miejscu — jako *Šentviškogorská pláňava*; ponadto w nieekwiwalentnym znaczeniu (słoweń. *planota* — według SSKJ³⁷: „wyższe, zasadniczo płaskie wzniesienie terenu w górach”³⁸, czes. *planina*, *pláň* — według SSJČ³⁹: „rozległa równina z niską roślinnością”⁴⁰; czes. *pláňava* — tylko SSJČ i PSC wskazują znaczenie *lada*, *úhor*⁴¹ (pol. *odłóg*, *ugór*).

Tłumacz dokonuje przekładu toponimów w przypadku, gdy mają one swoje umowne czeskie odpowiedniki: *Ljubljana* — Lublaň, *Trst* — Terst, *Koroška* — Korutany czy *Primorska* — Přimoří.

Zakończenie

Na podstawie analizy oryginału i przekładu trzech dzieł Cirila Kosmača można konstatować, że tłumacz František Benhart w przekładzie antroponimów i toponimów najczęściej wykorzystuje transkrypcję. Używa jej w przypadkach, w których inne rozwiązanie mogłoby tekst zbyt udomawiać (nazywanie osób „po chałupie”, w rzeczywistych toponimach bez elementów o znaczeniu apelatywnym), jednak w niektórych przypadkach czyni to kosztem zniekształcenia oryginału (nazwa mieszkanki *Brika*, przekładalne toponimy niezakłócające oryginału *Vrbiny*, *Trnová*, *Rovný vrch* itd.). Z punktu widzenia funkcjonalności nazw egzotyzacja ta prowadzi do zatarcia w kulturze docelowej podstawowych informacji niezbędnych do interpretacji tekstu. Tłumacz zrezygnował tu z prze-

³⁷ [Slovar slovenskega knjižnega jezika — M.B.].

³⁸ „višji, precej raven [...] svet v hribovju”. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* [Elektronski vir]. Avtorji in sodelavci A. Bajec et al. Ljubljana, Založba ZRC, 2000. Dostępny w Internecie: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>. [Data dostępu: 3.03.2015 r.].

³⁹ [Slovník spisovného jazyka českého — M.B.].

⁴⁰ „rozlehlá rovina [...] s nízkým porostem”. *Slovník spisovného jazyka českého*. Red. B. Havránek, J. Bělič, M. Helcl, A. Jedlička, V. Křístek, F. Trávníček. Praha, Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, 2011. Dostępny <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [Data dostępu: 3.03.2015 r.].

⁴¹ *Slovník spisovného jazyka českého...*

niesienia mityzujących elementów toponimów, ich głębszej metaforyczności, w której zawierał się podziw pisarza dla ludowej oryginalności i wyobraźni w tworzeniu nazewnictwa miejsc⁴².

W przekładzie nazw osobowych według nazwy „po chałupie” tłumacz został skonfrontowany z odmiennym uzusem, gdyż w tradycyjnie bardziej zruralizowanym środowisku słoweńskim nazwy „po chałupie” są nadal używane, w przeciwieństwie do terenów Czech i Moraw, gdzie od lat 20. XX w. nazwy te nie są tworzone, stopniowo zastępowane były przydomkami⁴³. W oryginalnym tekście użycie nazw „po chałupie” pełni funkcję rozróżniającą. Nazwiska występujące za imieniem oznaczają osobę urzędową (*komisarz Dominik Testen, sekretarz Julius Rode, policjant Martin Urbanja* itd.), podczas gdy mieszkańcy społeczności wiejskiej zawsze nazywani są według ich miejsca zamieszkania (*Šmonov Izidor — Izidor Šmonů, Zavogarjeva Milka — Milka Zavoglarů* itd.). Użycie feminatywnej formy nazwiska (*Jera Trohová, Dorka Lazarová*) charakter ten w przypadku niektórych postaci zaciera. Zastosowana w przekładzie transkrypcja nazw „po chałupie”, z pomocą których autor wyjaśniał umiejscowienie budynków we wsi (*Zagomiličar — za górą, Zajezar — za jazem, Obrekar — nad rzeką*), eliminuje zróżnicowanie krajobrazu, a tłumacz wyraźnie stawia egzotyzację nad udomowieniem.

W obranej strategii translatorycznej widoczna jest niekonsekwencja, przede wszystkim w przekładzie toponimów, gdzie dla jednego toponimu w oryginale wybrano dwa różne przekłady (*Suhi plaz — Suché koryto/žleb, Šentviškogorska planota — Šentviškogorská pláňava/pláň*), niektóre toponimy przełożono (*Volčja grapa — Vlčí rokle, Trnarovo Vrbje — Trnarovy Vrbiny*), a inne nie (*Ravna gora, Vrbje*).

Dokonując przekładu tekstów Kosmača, tłumacz stanął przed złożonym problemem przekładu niezliczonej ilości nazw własnych. Ogromna ich większość zawiera podstawowy element apelatywny lub pełni funkcję charakteryzującą w przydomkach i nazwach znaczących. Można zatem uznać, że tłumacz wyraźnie skłaniał się ku sytuacji komunikacyjnej oryginału, preferując zachowanie kolorytu oraz egzotyzację, kosztem utraty niektórych znaczeń i zubożenia sensów dzieła.

⁴² Por. B. Paternu: *O pisatelju in njegovem delu...*, s. 204–205.

⁴³ J. Nová: *Nářečí ve vybraných obcích na jihovýchodním Plzeňsku* [Niepublikowana praca dyplomowa, załącznik 2]. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009; Z. Hlubinková: *Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích*. „Acta onomastica” 2008, č. 49, s. 131–134.

Literatura przedmiotu

- Glušič H.: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, 1975.
- Hála J.: *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“?* „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 1969, rocz. 10, nr 2, s. 205—208.
- Hausenblas K.: *Vlastní jména v umělecké literatuře*. In: *Od tvaru k smyslu textu*. Red. A. Macurová, P. Mareš. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996.
- Hlubinková Z.: *Jména po chalupě v českých nářečích*. In: *Lexika slovenskej onymie*. Red. J. Hladký, I. Valentová. Bratislava, Slovenská akadémia ved, 2010.
- Hlubinková Z.: *Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích*. „Acta onomastica“ 2008, č. 49, s. 131—134.
- Hodrová D.: *Jméno postavy v románu*. In: D. Hodrová: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha, Torst, 2001, s. 599—619.
- Holý J.: *Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury*. „Česká literatura“ 1984, č. 5, s. 459—476.
- Karlík P. et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Keber J.: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2008.
- Knappová M.: *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. „Slavistica“*. 28. Zv. 3. Red. M. Blicha. Banská Bystrica, Univerzita J.P. Šafárika, 1992, s. 12—16.
- Kudělka V.: *Sociální realismus a jeho dědictví ve slovinské literatuře*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno 1973, č. 22, s. 229—241.
- Levý J.: *Umění překladu*. Vyd. 1. Praha, Československý spisovatel, 1963.
- Macurová A.: *Poznámky k vlastním jménům v překladu*. „Onomastický zpravodaj ČSAV“ 1985, rocz. XXVI, č. 4—5, s. 432—439.
- Nová J.: *Nářečí ve vybraných obcích na jihovýchodním Plzeňsku* [Nepublikovaná diplomová práce]. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009.
- Paternu B.: *O pisatelju in njegovem delu*. In: C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996.
- Zadavec F. et al.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana, DZS, 2001.

Literatura podmiotu

- Kosmač C.: *Pomladni dan*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1964.
- Kosmač C.: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968.
- Kosmač C.: *Tantadruj a tři blázni*. Přel. F. Benhart. Praha, Mladá fronta, 1970.
- Kosmač C.: *Tantadruj*. In: C. Kosmač: *Sreča in lepota*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1973.
- Kosmač C.: *Jarní den*. Přel. F. Benhart. Praha, Práce, 1977.

Z języka czeskiego przetłumaczyła Marta Buczek